

Kapitel i Johansson, B. (red.), 2005. Bevara arter – till vilket pris? FormasFokuserar 6. Formas, Stockholm.

Nötskrikan – värd sin vikt i guld

Tore Söderqvist

Kan man prismärka en nötskrika? Ja, i ett särskilt sammanhang kan det gå, men prislappen blir knappast allmängiltig. Vid en värdering av nötskrikans roll i ekosystemet i Nationalstadsparken i Stockholm visade det sig att fågeln är värd minst sin vikt i guld. Men eftersom vi inte har kunskap om allt som ekosystemen gör för oss måste arters existens värderas även mera direkt, skriver Tore Söderqvist. Det kan handla om att vi gärna betalar en slant för att bevara dem därför att de är vackra.

Tore Söderqvist är docent i nationalekonomi och forskare vid Beijerinstitutet för ekologisk ekonomi och Enveco Miljöekonomi.

Kräh-kräh! Så skränas det stundom från skogsbrynet. Enligt Lars Jonssons fågelbok är det så den låter. Räk-räk, kräi-kräi eller kschäh-kschäh, säger andra böcker. Hes är nötskrikan hur som helst. Den har punkstil, sa en tonårstjej som därför gillade den. Jag tycker det är en fin fågel. Den känns hemlighetsfull och tillbakadragen, vilket gör mig nyfiken. På hösten passar jag på att betrakta den när den är upptagen med att samla ollon från eken utanför mitt fönster. På senare år har jag lärt mig att dess hemliga sysslor gör att den är till mer nytta för mig än vad jag tidigare visste. Jag berättade för en bekant att jag tycker om den här fågeln. Då sa han att jag som är miljöekonom borde kunna vara mer exakt: ”Sätt en prislapp på den vet jag!” Men kan man verkligen prismärka en nötskrika? Svaret är både ja och nej, och jag ska förklara varför och även avslöja beloppet på nötskrikans prislapp.

Att värdera naturen i pengar

En av de viktigaste uppgifterna för miljöekonomier är att ta reda på naturens ekonomiska betydelse. För att lyckas med detta måste de ha kunskap om hur naturen och de ekologiska systemen är till nytta för människan, det vill säga kunskap om naturens produktion av ekosystemvaror och ekosystemtjänster. Ekosystemvaror är välkända varor som produceras av ekologiska system, som kan vara mer eller mindre skötta av människor. Fisk, timmer, säd och andra produkter från fiske, jordbruk och skogsbruk är några exempel.

Men ekosystemen är nyttiga även på mindre påtagliga sätt genom att de tillhandahåller tjänster. Några exempel är rening av luft och vatten (till exempel vissa våtmarkers reduktion av kväve som annars skulle göda sjöar och hav), skydd mot översvämning (till exempel mangroveskogars barriäreffekt längs med låglänta tropikkuster) samt insekters och andra djurs pollinering och fröspridning. God miljö kvalitet, rekreativsmöjligheter och naturupplevelser hör också till ekosystemens tjänster för människan.

Vad det här betyder ekonomiskt undersöks genom ekonomisk värdering, som är ett hjälpmedel för att bedöma de samhällsekonomiska konsekvenserna av olika policyalternativ och projekt. Ekonomer uttrycker konsekvenserna som en förändrad tillgång på varor och tjänster, och det ekonomiska värdet av förändringen ses som lika med de resurser som människor är villiga att avstå från eller kräver i kompensation för att förändringen ska förverkligas eller förhindras. Resurserna mäts vanligen i pengar. Om den förändrade

tillgången gäller varor och tjänster som är föremål för handel på någon marknad ger människors agerande på marknaden information om vilka avvägningar de är villiga att göra. För att köpa Lars Jonssons fågelbok måste jag ju vara beredd att göra avvägningen att jag avstår från en del av min inkomst för att få njuta av hans bilder och texter.

Men marknader saknas för många ekosystemtjänster. Då används i stället miljöekonomiska metoder för att ta reda på det ekonomiska värdet. Det kan röra sig om att undersöka hur ekosystemtjänster påverkar produktionen av varor som köps och säljs på marknader, till exempel pollinerings betydelse för skörden av en gröda. En förändrad miljö kvalitet kan påverka exempelvis priser på fastighetsmarknader samt människors rekreativ val och därmed deras resekostnader i form av tid och pengar. Ett annat sätt att ta reda på ekonomiska värden är att använda intervjuer eller enkäter för att fråga folk om vilka avvägningar (betalningsvilja eller kompensationskrav) de är beredda att göra för att en viss miljöförändring ska komma till stånd eller undvikas.

Inga generella prislappar

Det händer att ekonomiska värden felutvärderas. Ibland glöms det bort att ett ekonomiskt värde inte är något totalt värde. De icke-ekonomiska värden som naturen besitter av exempelvis etiska eller sociala skäl ska också vägas in i bedömningen av projekt som påverkar naturen. Ett annat vanligt missförstånd är att värdena ("prislapparna") ses som allmängiltiga. Det är lätt hänt att tro det, särskilt om de är uttryckta per enhet ekosystemtjänst, till exempel kronor per kvadratmeter naturtyp eller kronor per kilo reducerat kväve. Men i själva verket är prislapparna kopplade till det sammanhang där värderingen skedde. Därför kan det vara svårt att generalisera "från det ena lilla till det andra lilla" eller "från det lilla till det stora".

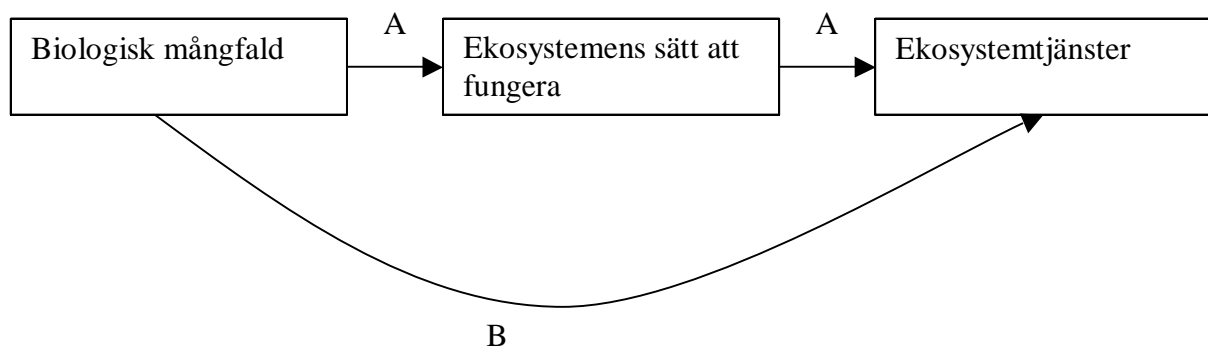
Ta till exempel naturens tjänst att tillhandahålla fisk att fånga. I Stockholms skärgård har man värderat denna tjänst ekonomiskt genom att undersöka fritidsfiskares betalningsvilja för en ökad fångst per fisketur av viktiga fritidsfiskearter som abborre, gädda och havsöring. Det här säger något om det ekonomiska värdet av projekt som restaurerar eller skyddar uppväxtmiljöer i skärgården och i förlängningen ökar fångsten per fisketur där.

Men ger sådana resultat någon information om det ekonomiska värdet av liknande projekt i exempelvis Bohusläns skärgård – "från det ena lilla till det andra lilla"? Det kan de göra om de ekologiska sambanden och människors värdesättning av fritidsfiske i Bohusläns skärgård råkar likna dem i Stockholms skärgård. Men abborre och gädda finns inte i Bohusläns salta vatten, så bara det medför generaliseringsproblem. Och är resultaten för Stockholms skärgård giltiga även för ett större projekt som skulle innefatta exempelvis hela Sveriges ostkust och Finlands kust – "från det lilla till det stora"? Frånsett eventuella skillnader i naturvetenskapliga faktorer och människors värdesättningar tillkommer här komplikationen att ett mer storskaligt projekt kan få andra sidoeffekter än det lilla projektet i Stockholms skärgård.

Det här innebär inte att det är omöjligt att generalisera värderingsresultat, men det måste göras med försiktighet och eftertanke. Man kan se saken så att värderingen egentligen inte gäller naturen i sig, utan det rör sig om ett projekt som värderas genom att studera projektets konsekvenser. Värdena kan därför inte utan vidare frikopplas från projektet ifråga och dess specifika sammanhang.

Två vägar att värdera biologisk mångfald

Hittills har vi behandlat värdet av ekosystemens varor och tjänster. När vi kommer till det som kallas biologisk mångfald blir det svårare. Biologisk mångfald är bland det svåraste för miljöekonomerna att värdera. Anledningen är att kunskapen om vad den innebär för produktionen av ekosystemtjänster inte är särskilt stor. Det behövs kunskap kring de två vägarna i figuren här intill. Väg A står för den biologiska mångfaldens indirekta nytta för människan genom att den kan ha inflytande över hur ekosystemen fungerar och därför påverkar deras förmåga att producera ekosystemtjänster. Inte minst intressant är tanken att den biologiska mångfalden kan ha positiv inverkan på ett ekosystems resiliens, som bland annat syftar på dess förmåga att motstå störningar. Det skulle betyda att ökad biologisk mångfald i ett ekosystem minskar risken för att systemets produktion av ekosystemtjänster drabbas om det uppstår en störning. Om störningen drabbar en viss art kan en annan art med liknande funktion i ekosystemet träda i dess ställe, det vill säga agera avbytare.

Människor känner inte till allt de får indirekt genom en arts funktion i ekosystemet. Därför använder miljöekonomerna också väg B för att värdera enskilda arters existens mera direkt. Det betyder att människor till exempel värderar arter för att de tycker den är vacker eller att den har rätt att finnas.

Väg B står däremot för att människor direkt kan uppskatta den biologiska mångfalden av estetiska, moraliska eller vilket skäl det nu må vara. En skog utan nötskrikor kan helt enkelt kännas tristare än en skog med nötskrikor för den som råkar tycka om nötskrikor. Så länge människors ekologiska kunskaper inte är så stora att de känner till allt de får genom väg A (ekosystemens sätt att fungera) så behöver den biologiska mångfalden värderas även enligt väg B.

Nötskrikan i Nationalstadsparken i Stockholm kan tjäna som exempel på detta. Ett sätt att värdera dess existens i Nationalstadsparken skulle vara att fråga människor om deras betalningsvilja för att bevara nötskrikan. Liknande värderingsstudier av enskilda arter har miljöekonomerna gjort många gånger, i Sverige exempelvis av vitryggig hackspett och varg. Om människor inte har kunskap om nötskrikans ekologiska roll avgörs då värdet av att somliga exempelvis tycker att nötskrikan är fin och att den också har rätt att finnas.

Nötskrikan är en ekplanterare

Det här är ett fullt giltigt sätt att ta reda på ett ekonomiskt värde, men det säger inte nödvändigtvis hela sanningen. Troligen känner de flesta människor nämligen inte till att nötskrikan även levererar den viktiga ekosystemtjänsten att upprätthålla Nationalstadsparkens

ekbestånd. De drygt 40 par nötskrikor som finns i parken samlar varje höst ett stort antal ekollon och gömmer dem här och var på lämpligt planteringsdjup. Studier av nötskrikor tyder på att varje nötskrika gömmer 5 000–10 000 ekollon per år. Deras förmåga att hitta sina gömda skafferier igen är fenomenal, men somliga ekollon blir ändå kvar i jorden och groor. Nötskrikan bidrar på så sätt effektivt till fortlevnaden av Nationalstadsparkens ekbestånd, eftersom den både sprider runt och ”planterar” ekollonen.

Ekollon som ligger på marken äts i stor utsträckning upp av djur, och skulle ett ekollon gro precis under en ek får den nya plantan svårt att växa upp i ekens skugga. Eken är en karaktärsart i Nationalstadsparken, och så vill jag och säkert många andra parkbesökare ha det i framtiden också. Så om inte nötskrikan skötte om fröspridningen skulle människan få göra det i stället. Men det kostar tid och pengar att plantera ekollon eller ekplantor. Ekonomen Cajsa Hougner räknade ut den kostnaden och slog ut den per par nötskrika i parken. Resultatet blev att den fröspridningstjänst som nötskrikorna utför är värd minst 35 000 kr per nötskrikepar, och sannolikt mer än fyra gånger så mycket. Det rör sig om grova beräkningar, men illustrerar ändå vad en värdering kan missa om väg A inte utforskas.

Avslöja naturens osynliga tjänster

Carl von Linné lade märke till nötskrikans flitiga samlande och gömmande och menade att ”skaparens hushållning noggsamt skönjes ty sålunda har han velat att nötterna skola fortplantas”. En ekosystemtjänst kallas det idag, och en miljöekonom må hoppas att naturens osynliga tjänster fortsätter att avslöjas.

Till sist en förklaring till kapitelrubriken. En nötskrika väger omkring 170 gram. Priset på guld ligger i skrivande stund på cirka 100 kr per gram. 170 gram kostar alltså 17 000 kronor. Så nog är en nötskrika väl värd sin vikt i guld! Men med tanke på de missförstånd som nämndes tidigare – kom ihåg att detta inte gäller nötskrikan i sig utan dess fröspridningstjänst i ett specifikt sammanhang, nämligen Nationalstadsparken i Stockholm. Vad nötskrikan utanför just ditt fönster är värd kan jag inte utan vidare svara på.

Lästips

Fredrik Sjöberg (redaktör). Vad ska vi med naturen till? Bokförlaget Nya Doxa, 2001. Cajsa Hougners arbete ingick i en svensk delstudie inom The Millenium Ecosystem Assessment, se www.ctm.su.se/MA.

Tack till Johan Colding, Thomas Elmqvist, Patrik Rönnbäck och Max Troell för deras kunskaper.

T. Söderqvist, M. Hammer och I-M. Gren. Samverkan för människa och natur – en introduktion till ekologisk ekonomi. Studentlitteratur, Lund, 2004.